

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

THE INFLUENCE OF SOCIO-ECONOMIC FACTORS ON THE FORMATION OF THE LEGAL MENTALITY OF THE CITIZENS OF UKRAINE

Петрів Р.Г., асистент кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0006-1836-4971

Актуальність статті полягає в тому, що менталітет формується під впливом багатьох факторів, серед яких важливе місце посідають, – соціально-економічні. Важливість дослідження впливу їх на творення правового менталітету, зокрема пов'язана із змінами в соціально-економічному житті України, які відбуваються протягом останніх років, зростанням національної самосвідомості українців та потребою у кращому розумінні себе, свого місця у державі, своїх прав та обов'язків, ну і звичайно необхідністю розвитку громадянського суспільства та реформування правової системи України. Метою статті є визначити ряд соціально-економічних факторів впливу на формування правового менталітету, а також, як вони можуть вплинути на менталітет українців у майбутньому. Стаття присвячена дослідженню характеру впливу соціально-економічних факторів на формування правового менталітету громадян України. Проаналізовано, як ці фактори впливають на цінності, переконання, поведінку та особистість українців. Адже, творення правового менталітету держави є складним і багатограним процесом, який визначається багатьма чинниками (соціально-економічними, політичними, культурними умовами). Дослідження взаємозв'язку між соціально-економічними факторами та формуванням правового менталітету є важливим для розуміння динаміки розвитку правової системи та для впровадження ефективних заходів щодо зміцнення правопорядку та правової культури в Україні. Зроблено висновок, що соціально-економічні фактори впливу на формування правового менталітету є ключовими визначниками способу мислення, цінностей та ставлення до життя в українському суспільстві. Визначено ряд соціально-економічних факторів, що впливають на формування правового менталітету, а саме: соціальна неоднорідність суспільства; соціальна справедливість та рівність; ринкова та економічна глобалізація; демографічні та культурні фактори; економічний статус і можливості; політична ситуація та владні структури. Дані фактори разом із соціокультурним контекстом формують ментальність українців і визначають їхнє ставлення до суспільних явищ, політики та соціального розвитку країни. Розуміння та врахування соціально-економічних факторів важливе для розробки ефективних стратегій по зміцненню правового менталітету та покращення правопорядку в Україні.

Ключові слова: правовий менталітет, соціальні фактори, економічні фактори, економічний статус, соціальна справедливість, соціальна рівність, корупція, культура, освіта.

The relevance of the article lies in the fact that the mentality is formed under the influence of many factors, among which socio-economic factors occupy an important place. The importance of researching their influence on the creation of a legal mentality, in particular, is connected with the changes in the socio-economic life of Ukraine that have taken place in recent years, the growth of national self-awareness of Ukrainians and the need for a better understanding of oneself, one's place in the state, one's rights and responsibilities, and of course the need to develop civil society and reform the legal system of Ukraine. The purpose of the article is to determine a number of socio-economic factors influencing the formation of legal mentality, as well as how they can affect the mentality of Ukrainians in the future. The article is devoted to the study of the nature of the influence of socio-economic factors on the formation of the legal mentality of Ukrainian citizens. It is analyzed how these factors affect the values, beliefs, behavior and personality of Ukrainians. After all, the creation of the legal mentality of the state is a complex and multifaceted process, which is determined by many factors (socio-economic, political, cultural conditions). The study of the relationship between socio-economic factors and the formation of a legal mentality is important for understanding the dynamics of the development of the legal system and for implementing effective measures to strengthen the legal order and legal culture in Ukraine. It was concluded that socio-economic factors influencing the formation of legal mentality are key determinants of the way of thinking, values and attitude to life in Ukrainian society. A number of socio-economic factors affecting the formation of legal mentality are identified, namely: social heterogeneity of society; social justice and equality; market and economic globalization; demographic and cultural factors; economic status and opportunities; political situation and power structures. These factors together with the socio-cultural context shape the mentality of Ukrainians and determine their attitude to social phenomena, politics and social development of the country. Understanding and taking into account socio-economic factors is important for developing effective strategies to strengthen legal mentality and improve law and order in Ukraine.

Key words: legal mentality, social factors, economic factors, economic status, social justice, social equality, corruption, culture, education.

Актуальність теми. Варто розпочати з того, що менталітет формується під впливом багатьох факторів, серед яких важливе місце посідають, – соціально-економічні. Важливість дослідження впливу їх на творення правового менталітету, зокрема пов'язана із змінами в соціально-економічному житті України, які відбуваються протягом останніх років, зростанням національної самосвідомості українців та потребою у кращому розумінні себе, свого місця у державі, своїх прав та обов'язків, ну і звичайно необхідністю розвитку громадянського суспільства та реформування правової системи України.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі наукові дослідження були присвячені сутності менталітету, та його впливу на економічну поведінку суспільства. Зокрема, праці таких вітчизняних дослідників можна зазначити: А.В. Карпенко, А.С. Ільїна, Е.В. Прушківська, А.В. Переверзева, К.П. Горбенко К.П., Н.П. Топішко, С.М. Злупко, Н.В. Можайкіна та інші.

Метою статті є визначити ряд соціально-економічних факторів впливу на формування правового менталітету, а також, як вони можуть вплинути на менталітет українців у майбутньому.

Результати дослідження. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України існує серйозна проблема – тотальний опір змінам, неприйняття реформ та протиріччя між новими інститутами, що сформувалися у процесі ринкових перетворень, та тими, що склалися історично у процесі довгострокового розвитку країни. Проведення реформ в країні потребує врахування не лише існуючих економічних, соціальних та політичних функцій, а й попереднього досвіду розвитку суспільства, його традицій, моделей поведінки та історії. Тобто успішне реформування національної економіки буде неможливим без урахування психологічних особливостей населення, впливу його соціально-економічної (ділової) поведінки на економіку. Оскільки економіка країни заснована на економічній діяльності (будь-яка суспільно корисна діяльність,

результати якої реалізуються як товар), то дослідження важливі в цьому напрямі, а саме в розумінні концепції економічного менталітету [1, с. 231].

Важливо зазначити, що Україна, протягом усієї своєї історії переживала періоди як економічного зростання, так і спаду. І звичайно, ці періоди вплинули на формування менталітету українців. Наприклад, період радянської окупації (протягом 1917 – 1991 років) характеризувався жорстким контролем зі сторони держави, що призвело до формування у людей таких рис, як пасивність, очікування допомоги з боку влади та недовіра до влади.

Українське суспільство тривалий час було соціально неоднорідним. Існували значні розриви між багатими та бідними, між міськими та сільськими, а також між різними етнічними групами. Ця нерівність також істотно вплинула на формування українського менталітету. Наприклад, у людей із низьким соціальним статусом часто розвивається комплекс неповноцінності, почуття несправедливості та розпачу, відчуття відчуженості та відокремленості, потреба у визнанні та підтримці.

Варто погодитись із твердженням дослідниць Е. В. Прушківської та А. В. Переверзевої, зокрема, що за сучасних умов господарювання ментальність продовжує відігравати свою не дуже помітну, на перший погляд, але дуже важливу роль. Завдяки особливостям української ментальності, таким як консерватизм, уповільненість, зваженість, незважаючи на кризовий стан, в країні не відбувається соціального вибуху. Але водночас саме ці особливості є значною перешкодою на шляху реформ, оскільки вони не дають змоги країні бажаної динаміки розвитку та здійснити прорив на якісно новій основі й підвищити рівень життя [2, с. 39]. Адже консерватизм та уповільненість можуть допомагати зберігати стабільність у складних ситуаціях, а також викликати опір змінам і реформам. Водночас, вони можуть уповільнювати процеси розвитку та модернізації.

Що стосується, зваженості, то ця риса може бути корисною для уникнення раптових і необдуманих рішень, але в той же час може гальмувати ініціативи та інновації.

Традиційні аспекти ментальності можуть ускладнювати проведення реформ та впровадження інноваційних підходів. Однак поєднання міжнародного досвіду з власними традиціями може допомогти подолати ці перешкоди.

Світовий досвід переконує, що своєрідною формулою успіху цих процесів є синтез чужих досягнень і власних традицій. Врахування світового досвіду можуть допомогти Україні здійснити прорив у розвитку, водночас зберігаючи важливі аспекти власної культури і традицій [2, с. 39].

Варто зазначити, що високий рівень безробіття та соціальна нестабільність можуть також призводити до песимізму щодо перспектив майбутнього і сприяти виникненню правопорушень або корупції. Ці економічні труднощі можуть спричинити відчуття безперспективності та відчуження від держави. У таких умовах люди можуть бути більш схильні до порушень законів та корупції як засобу виживання або як спробу протестувати проти системи, яка їх не задовольняє.

Безробіття також може призвести до зростання кримінальної активності, оскільки особи, які не мають стабільного джерела доходу, можуть шукати альтернативні шляхи заробітку, навіть якщо це буде супроводжуватися порушенням закону.

Високий рівень корупції та беззаконня може підірвати довіру громадян до державних інституцій та правопорядку. Недостатня доступність правових послуг для всіх верств населення також може спричинити відчуття несправедливості та незадоволення системою.

Одним із важливих факторів впливу на менталітет українців є соціальна справедливість, зокрема через своє значуще значення в формуванні уявлень та цінностей

в суспільстві. До прикладу, люди, які відчувають, що суспільна система дійсно є справедливою та рівноправною, частіше відчуваються задоволеними та впевненими в майбутньому. Вони більш схильні до співпраці та підтримки інших громадян.

Неможливо не погодитись із твердженням К.П. Горбенко. «Справедливість», зазначає він – це не просто абстрактне поняття, а необхідний елемент для функціонування громадянського суспільства. Коли люди відчувають, що до них ставляться справедливо, вони з більшою ймовірністю довіряють інститутам влади, поважають закони та активно беруть участь у житті суспільства.

Переживання справедливості на особистому досвіді трансформує людину, а саме: з пересічної людини вона стає громадянином, а натомість перетворюється на громадянське суспільство [3, с. 119].

Це відбувається тому, що справедливість дає людям відчуття захищеності, впевненості та усвідомлення своїх прав. Вони розуміють, що їхні думки та дії мають значення, і що вони можуть впливати на життя своєї спільноти.

Тому, можна говорити, що справедлива система забезпечує рівність можливостей для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального походження, етнічної чи релігійної приналежності. Вона сприяє розвитку талантів та потенціалу кожної людини, що зміцнює віру у власні здібності.

Реалізація принципу соціальної справедливості залежить від багатьох умов, а саме: ступеня відповідності політики інтересам більшості населення; впливу реформ на рівень його добробуту, соціальну захищеність і соціальну безпеку; законності та справедливості інституціональних структур та нового законодавства, у т. ч. й в соціальній сфері; справедливості нових принципів розподілу, соціальних гарантій, принципів організації заходів по соціальному захисту населення від негативних наслідків ринку тощо [4, с. 65].

Політика, спрямована на досягнення соціальної справедливості, має враховувати потреби та інтереси більшості населення. Це означає, що вона повинна бути спрямована на підвищення рівня життя, зменшення бідності та нерівності, а також на забезпечення соціального захисту для всіх верств населення.

Несправедлива система може спричинити недовіру та непокірність серед громадян. Вони можуть переконатися, що система не служить їхнім інтересам та віддають перевагу альтернативним формам соціальної організації.

Реформи в будь-якій сфері життя суспільства повинні оцінюватися з точки зору їх впливу на рівень добробуту, соціальну захищеність і соціальну безпеку населення. Необхідно мінімізувати негативні наслідки реформ для вразливих груп населення та максимізувати позитивні ефекти.

Громадяни, які відчувають, що система справедлива, частіше беруть активну участь у громадському житті, виступають за права та інтереси своєї спільноти.

Нові принципи розподілу, соціальні гарантії та принципи організації заходів по соціальному захисту населення повинні бути справедливими. Це означає, що вони повинні враховувати потреби та інтереси всіх верств населення, а також сприяти зменшенню нерівності. Адже Відчуття справедливості формує моральні цінності та етичні стандарти громадян. Люди, які вірять у справедливість, частіше дотримуються моральних принципів та ставляться з повагою до інших.

Формування нової людини ринкового типу для побудови ефективного ринкового соціально-економічного середовища в Україні вимагає комплексного підходу та уваги до різних аспектів її розвитку та освіти. При формуванні такої ментальності, як зазначає О.В. Бондаренко, притаманні такі риси як, готовність інтенсивно та високопродуктивно працювати, усвідомлення права власності на свою робочу силу, здатність до адаптації, інновацій, пере-

навчання, високий рівень самодисципліни, прагнення підвищувати на ринку праці свою конкурентоспроможність, економічне мислення, орієнтація на належну оплату праці та задоволення різноманітних потреб, повага до права власності та орієнтація на зростання власного капіталу, зацікавленість в успішній та прибутковій діяльності особи або колективу та інше. Рівень освіти такої людини має бути як найвищим [5; 6, с. 38-40].

Тобто, створення умов для розвитку підприємництва та бізнесу, що сприяє стимулюванню працівників до активної та результативної праці, створення умов для навчання та перенавчання працівників з метою підтримки їхньої адаптації до змін у ринкових умовах та стимулювання інноваційної діяльності, виховання в працівників культури самоконтролю та відповідальності за свої дії та рішення, забезпечення доступу до якісної освіти та навчальних програм, спрямованих на розвиток професійних навичок та компетенцій, що відповідають вимогам ринку праці, створення умов для розвитку позитивної корпоративної культури та сприяння формуванню командних цінностей та цілей, – повинні бути враховані при формуванні ефективної стратегії розвитку людини ринкового типу в Україні. А, освіта, звичайно, підтримка підприємництва та бізнесу, а також створення стимулюючого робочого середовища є ключовими елементами у цьому процесі.

Варто зазначити, що одним із не менш важливих соціально-економічних факторів, що впливає на формування ментальності громадян є ринкова та економічна глобалізація. Найважливішою особливістю розвитку вітчизняної економіки є ринкова трансформація, на яку накладаються дві взаємопов'язані загальносвітові тенденції – глобалізації та інформатизації, недооцінювати які не можливо [7, с. 467].

Це означає, що вітчизняна економіка переживає процес переходу до ринкової системи, де ринок визначає розподіл ресурсів та виробництво товарів і послуг. Ринкова трансформація відбувається через реформи, спрямовані на лібералізацію, приватизацію та дерегуляцію економіки.

Зазначено також, що на ринкову трансформацію накладаються дві взаємопов'язані загальносвітові тенденції – глобалізація та інформатизація.

Глобалізація сприяє культурному обміну та взаємодії між різними культурами та народами. Це може призводити до зміни уявлень та цінностей суспільства, розширення горизонтів мислення та відкриття для нових ідей та підходів.

Глобалізація відображає процес зростання взаємозалежності країн у світі, що призводить до зростання міжнародної торгівлі, обміну інформацією, капіталом та технологіями. Глобалізація змінює уявлення про роль держави в економіці та суспільстві. Це може вплинути на менталітет, змінюючи ставлення громадян до державних інституцій, ринкових реформ та соціальної відповідальності.

Інформатизація, у свою чергу, відноситься до швидкого розвитку технологій інформаційних та комунікаційних технологій, що значно впливає на ефективність виробництва, розподіл та обмін інформацією в економіці. Інформатизація сприяє зростанню доступу до інформації та комунікації. Це може вплинути на формування менталітету, розвиваючи у людей критичне мислення та здатність до аналізу інформації з різних джерел.

Недооцінка цих процесів може призвести до невдачі у впровадженні реформ, а також втрати можливостей для власного розвитку та конкурентоспроможності на між-

народній арені. Тому необхідно розуміти та враховувати вплив глобалізації та інформатизації при розробці стратегій та політики розвитку, спрямованих на підтримку позитивних змін у менталітеті громадян.

Різноманітність культур, мов, релігійних переконань та ідентичностей також впливає на менталітет громадян України, формуючи їхні уявлення про себе та світ навколо.

Економічна криза перехідного періоду, яка супроводжується безробіттям, зниженням рівня життя та іншими негараздами, справді ускладнює шляхи вирішення завдань перед суспільством та нацією. Вона може руйнувати ціннісні орієнтації людей та призводити до поширення відчуження безнадійності та втрати довіри до влади, – зазначає у своєму дослідженні О.В. Бондаренко.

Подолання цих явищ неминуче пов'язане з розвитком суспільної активності народу та утвердженням нової ринкової культури господарювання. Формування нових засад освітньої культури також важливе, оскільки освічене суспільство здатне краще адаптуватися до змін [5].

Привабливі світові моделі суспільного розвитку можуть принести бажаний ефект Україні, але це можливо лише за умови, що автори реформ враховуватимуть особливості української ментальності. Необхідно враховувати не лише економічні аспекти, а й культурні та соціальні особливості нації. Відродження духовності, збереження трудових традицій та критичний осмислення власного та зарубіжного досвіду також є важливими компонентами успішного розвитку [5].

Отже, демографічні фактори, такі як структура населення, рівень народжуваності та природний приріст (суспільства з високим відсотком молодого населення можуть мати більш прогресивний та інноваційний менталітет, оскільки молоді люди частіше відкриті новим ідеям та технологіям), міграційні процеси (міграція може призводити до зміни менталітету через зустріч інших культур та цінностей, а також через адаптацію до нового соціального середовища), а також культурні фактори, такі як мова, релігія, традиції та історія, мають суттєвий вплив на формування менталітету.

Розуміння цих факторів дозволяє краще адаптуватися до змін у соціокультурному середовищі, сприяючи побудові гармонійних та розвинених суспільств.

Висновки. Отже, соціально-економічні фактори впливу на формування правового менталітету є ключовими визначниками способу мислення, цінностей та ставлення до життя в українському суспільстві.

Відповідно до поставленої мети дослідження, нами було визначено ряд соціально-економічних факторів, що впливають на формування правового менталітету. А саме:

- соціальна неоднорідність суспільства;
- соціальна справедливість та рівність;
- ринкова та економічна глобалізація;
- демографічні та культурні фактори;
- економічний статус і можливості;
- політична ситуація та владні структури.

Дані фактори разом із соціокультурним контекстом формують ментальність українців і визначають їхнє ставлення до суспільних явищ, політики та соціального розвитку країни.

Розуміння та врахування соціально-економічних факторів важливе для розробки ефективних стратегій по зміцненню правового менталітету та покращення правопорядку в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко А.В., Ільня А.С. Вплив ментальності на економіку. Економіка та управління національним господарством. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 231-236.
2. Прушківська Е. В., Переверзева А. В. Вплив ментальності на формування секторальної структури економіки. *Економічний вісник*. 2015. №2. С. 38-47.
3. Горбенко К.П. Справедливість як соціальний екзистенціал громадянського суспільства : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Вінниця, 2020. 205 с.
4. Топішко Н. П. Соціальна політика і проблеми забезпечення соціальної справедливості в сучасному суспільстві. *Економічний вісник. Економічна теорія*. 2015. №2. С. 59-67.
5. Бондаренко О.В. Українська національна ментальність та освітня культура: точки стикування. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_34_18.pdf.
6. Злупко С.М. Вплив ринкових відносин на зміни в системі зайнятості населення Карпатського регіону. *Карпати – Український міст в Європу: проблеми і перспективи*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 травня 1993 р.). Львів, 1993. С. 38-40.
7. Можайкіна Н.В. Вплив глобалізації на формування трудової ментальності в Україні. *Економіка та управління підприємствами. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 464-468.